

Formy aktywności muzycznej wśród dzieci przedszkolnych i korzyści z nich płynące

Artykuł

Janusz Rusaczyk

Wstęp

Muzyka i bodźce dźwiękowe stanowią bez wątpienia nieodzowny element środowiska każdego małego dziecka. Z tego też względu muzykę szeroko uznaje się za niemożliwą do pominięcia przestrzeń socjalizacji oraz oddziaływań wychowawczych ukierunkowanych na dzieci wchodzące w okres przedszkolny, uważany za szczególnie ważny dla całokształtu procesów dydaktyczno-wychowawczych. W okresie tym, oprócz zauważalnego rozwoju fizycznego, doskonalenia mowy i myślenia dziecka, kształtowania zainteresowań oraz utrwalania postaw społecznych i moralnych, ujawniają się również zdolności muzyczne, a stosowanie szeregu oddziaływań muzycznych znacząco wspomaga wszystkie sfery rozwojowe dziecka (między innymi rozwój funkcji poznawczych, sfery uczuciowej, myślenia, wyobraźni). Ważną rolę odgrywa w szczególności tzw. umuzykalnienie przedszkolaka, implikujące umożliwianie mu kontaktu ze światem dźwięków, rozwijanie jego wrażliwości słuchowej, kształtowanie umiejętności muzycznych oraz umiejętności przeżywania muzyki, wytwarzanie zainteresowania muzyką i nawyków niezbędnych dla bycia odbiorcą treści muzycznych, w końcu zaś tworzenie warunków dla rozwoju twórczości muzycznej dziecka jako potencjalnego, przyszłego twórcy kultury muzycznej danego kręgu kulturowego.

Znaczenie muzyki w aktywności ruchowej dziecka

Etap przedszkolny jest zasadniczo pierwszym okresem w życiu dziecka, kiedy można zastosować szeroki i zróżnicowany wachlarz oddziaływań, niezwykle pozytywnych dla jego rozwoju muzycznego. Wachlarz ten współtworzą niemal wszystkie formy aktywności muzycznej, obejmujące ruch przy muzyce, śpiew, granie na instrumentach, tworzenie muzyki oraz jej słuchanie.

Ruch i rytm: Ruch przy muzyce odwołuje się do naturalnej potrzeby ruchu przedszkolaków i możliwości wykorzystania ich spontanicznej ekspresji ruchowej opartej na poczuciu rytmu. Właściwie prowadzone i systematyczne zajęcia muzyczno-ruchowe oferują dzieciom nie tylko możliwość zaspokojenia potrzeby ruchu, ale również wspomagają rozwój sprawności fizycznej, korygują dysproporcje rozwojowe, kształcą naturalne czynności ruchowe, dostarczają bodźców dla rozwoju ciała, wyrabiają estetykę ruchów oraz uczą, w jaki sposób optymalnie wykorzystywać swoją energię, aby nie wydatkować niepotrzebnego i męczącego ruchu na wykonywanie różnych

zadań. Należałoby jednak zgodzić się z tezą, że tym, co czyni ten rodzaj aktywności muzycznej w przedszkolu nawet niemożliwym do pominięcia jest właściwie rytm. Oprócz tego, że rytm jest immanentnie powiązany z potrzebą ruchowej aktywności dziecka, odpowiednio ukierunkowany na zajęciach muzycznych, istotnie ułatwia dzieciom opanowywanie umiejętności muzycznych.

Jednym z pierwszych, który zauważył i opisał fundamentalną rolę rytmu w muzyce oraz jego znaczenie dla życia, wychowania i rozwoju dzieci, był szwajcarski kompozytor i pedagog E. J. Dalcroze. Przypisywał on rytmowi wiodącą rolę w muzyce, uznając go za jej składnik formotwórczy i wyrazowy, natomiast ruch za fundamentalne „tworzywo” rozwijania poczucia rytmu. Zdaniem Dalcroze rytm jest zasadniczy dla wykształcenia rozumienia znaczenia tempa i dynamiki w utworach muzycznych, wpływając jednocześnie na aktywizację uwagi i koncentrację dziecka. Stąd też, rytmice przypisywał on jedną z elementarnych ról w wychowaniu muzycznym dziecka, a koncepcja ta istotnie przyczyniła się do przyznania ruchowi czołowego miejsca w procesach rozwoju muzycznego dzieci w wieku przedszkolnym. Dalcroze proponował bowiem, aby rytmikę polegającą na odtwarzaniu przebiegu muzycznego za pomocą ruchów ciała traktować nie tylko jako metodę umuzykalnienia, ale dostrzec w niej również sposób realizacji wielopłaszczyznowych celów wychowawczych oraz wsparcia rozwoju fizyczno-ruchowego, intelektualnego, emocjonalnego i estetycznego dziecka. Dalcroze pokazał też, w jaki sposób zajęcia muzyczne oparte na rytmice mogą kształcić koncentrację dziecka (oczekiwania na polecenia muzyczne, kształcenie gotowości i szybkości reakcji, rozwijanie aparatu ruchowo-mięśniowego i uczenie dziecka kontroli nad nim) oraz wiele dyspozycji intelektualnych (podzielność i stopień zaangażowania uwagi, wyrabianie pamięci i spostrzeżeń, wspomaganie procesów myślenia w zakresie poszukiwania przez dzieci kreatywnych rozwiązań wyrażanych za pomocą ruchu).

Śpiew: śpiewanie stanowi swoiste przedłużenie mowy, tym bardziej, że mechanizmy mowy i śpiewu w zakresie funkcjonowania aparatu głosowego są bardzo podobne. Należy jednak podkreślić, że śpiew stanowi zarówno najwcześniejszą i najprostszą formę kontaktu dziecka z muzyką. W okresie przedszkolnym możliwości dziecka są już zaś na tyle rozwinięte, że może ono swobodnie i bezpośrednio wyrażać się śpiewem. Piosenka jest zaś najprostszym utworem muzycznym, który dziecko może z łatwością zapamiętać, zrozumieć i odtworzyć. Stanowi ona podstawę pierwszych wyobrażeń muzycznych, posiada szereg walorów estetyczno-ekspresyjnych, natomiast dzięki łączeniu muzyki ze słowem, ułatwia dziecku kontakt z abstrakcyjną sztuką dźwięków.

Podczas pracy z piosenką formują się podstawowe umiejętności muzyczne przedszkolaka, ponieważ śpiew jako główny lub współwystępujący z innymi formami aktywności muzycznej jest obecny na każdych zajęciach umuzykalniających w przedszkolu i znacząco oddziałuje na

wyrabianie wycucia tonalnego, na przykład dzięki ćwiczeniom polegającym na odgadywaniu nazwy piosenki nuconej lub granej na instrumencie. Zabawy włączające piosenkę pozwalają również dzieciom na nabywanie i rozwijanie umiejętności rozróżniania wysokości dźwięków, rozpoznawaniu zakończenia melodii opartej na tonice, kształcenie poczucia rytmu oraz określanie kierunku linii melodycznej. Innymi słowy, piosenki dostarczają przede wszystkim materiału, za pomocą którego już od najmłodszych lat można zaznajamiać dzieci ze zjawiskami rytmicznymi, melodycznymi i dynamicznymi, dotyczącymi w szczególności budowy utworu muzycznego. W związku z tym, podkreśla się szeroko dobroczynne oddziaływanie piosenek na kształcenie takich zdolności, jak pamięć muzyczna i muzyczne wyobrażenia słuchowe, czemu służą przykładowo zabawy polegające na naśladowaniu odgłosów przyrody, ulicy lub śpiewanie danego fragmentu piosenki w myślach, aby następnie kontynuować ją głosem. Należy również podkreślić, że uczenie dzieci piosenek i ich śpiewania znacząco oddziałuje na ich rozwój werbalny, głównie dzięki ćwiczeniom wymowy i wzbogacaniu słownictwa. Dzięki ćwiczeniom głosowym i śpiewaniu piosenek przedszkolaki odkrywają swoje walory głosowe w zabawie i tworzeniu. Poza tym, śpiewanie wzbogacone o ćwiczenia oddechowe i rytmiczne mają duże znaczenie logopedyczne i przyczyniają się do korygowania wad wymowy u dzieci.

Słuchanie muzyki: ogromną rolę w wieku przedszkolnym powinno odgrywać również słuchanie lub percepcja muzyki jako kolejna forma aktywności muzycznej. Wbrew pozorom, dla dzieci przedszkolnych jest to aktywność problematyczna, ponieważ ich możliwości percepcyjne są jeszcze bardzo ograniczone. Z jednej strony, małym dzieciom bardzo trudno jest utrzymać uwagę na samym słuchaniu, gdzie nie istnieją żadne bodźce wizualne bądź nie są one zaangażowane we własne działanie muzyczne. Istnieją też spore trudności w percepcji samej, pozbawionej tekstu muzyki, ponieważ dzieci chętniej słuchają melodii ze słowami i utworów krótkich, charakteryzujących się wyraźnie zarysowanymi rytmami. Z drugiej zaś strony, dzieci nie są jeszcze w stanie postrzegać muzyki w kategoriach przeżycia estetycznego i nie wychodzą poza mimowolność spostrzeżeń w tym obszarze, jednak etap ten jest niezwykle znaczący dla wyrabiania w nich tego rodzaju umiejętności i wrażliwości. Dlatego konieczne jest zapewnienie im możliwie najpełniejszego odbioru słuchanej muzyki, rozbudzanie zainteresowania danym dziełem, kształtowanie wrażliwości na piękno kompozycji i zdolności do przeżywania emocji podczas doświadczeń z muzyką oraz umiejętności dostrzegania i oceniania elementów muzyki pod względem wyrazu i formy. W ten sposób słuchanie muzyki i umożliwianie dzieciom doświadczeń słuchowych pozwala zarówno na kształcenie pamięci i wyobraźni muzycznej oraz na przekazywanie wiedzy na temat muzyki i kultury muzycznej.

Aby zwiększyć skuteczność oddziaływań ukierunkowanych na percepcję muzyki przez

dzieci w wieku przedszkolnym, można wykorzystać szereg różnych sposobów analizy słuchanych z dziećmi utworów. Wyróżnia się tu:

- słuchanie analityczne – ma miejsce wówczas, gdy uwaga dzieci skierowana jest na percepcję formy, brzmienia, wyrazu lub stylu. Dzięki ukierunkowywaniu dziecka przez nauczyciela i pozostawianiu mu pewnej przestrzeni dla spostrzeżeń, dzieci zauważają więcej, niż mogłyby dostrzec przy pomocy wychowawcy. Jednak polecenia formułowane przez nauczycieli powinny być jasne, nie budzić wątpliwości oraz być dostosowane do indywidualnych możliwości dziecka;
- słuchanie programowo-interpretujące – odnosi się do sytuacji, gdy treść muzyczna jest interpretowana z użyciem fabuły pozamuzycznej, przy czym pomiędzy treścią muzyczną i fabułą powinien zachodzić pewien związek. Słuchanie programowo-interpretujące można wykorzystać do utworów posiadających tytuły programowe (na przykład „Pociąg”) lub sugerujących treści uczuciowe (na przykład „Kołysanka”, „Smutna opowieść”). Dzięki temu dzieci stają się bardziej zainteresowane utworem, wobec czego łatwiej im poznawać i analizować utwór, a działania te są postrzegane jako zabawa. Słuchanie to implikuje zastosowanie wielu okazji, takich jak między innymi: analizowanie formy utworu za pomocą opowiadania, nadawanie spójnych tytułów do treści pozamuzycznych i nastroju słuchanej muzyki, opowiadanie treści i ich odgrywanie w scenie dramatycznej, wychwytywanie związku tekstu utworu z akompaniamentem oraz prowadzenie zajęć integracyjnych za pomocą wyrażania słuchanej muzyki w formie plastycznej.

Przygotowywanie dziecka do percepcji różnych form muzyki powinno również uwzględniać kluczowe formy słuchania muzyki w wieku przedszkolnym, do których zalicza się:

- słuchanie śpiewu – konieczne jest tu zachowanie poprawności śpiewu pod względem intonacji, rytmu i dykcji oraz różnorodność piosenek przeznaczonych do słuchania, które powinny różnić się treścią, nastrojem i charakterem;
- słuchanie muzyki instrumentalnej – odsyła do szerokiej możliwości zapoznania dzieci z wartościowymi dziełami muzycznymi. Poza tym, dzieci mogą poznać budowę i brzmienie rozmaitych instrumentów muzycznych oraz rozwijają umiejętności muzyczne (rozpoznawanie wysokości dźwięków, tempa, budowy formalnej i charakteru utworu);
- słuchanie muzyki mechanicznej, instrumentalnej i wokalne – tę formę uznaje się za szczególnie trudną i zasadniczo wymagającą ścisłego wsparcia ze strony nauczyciela. Ze względu na trudność nie należy stosować jej wśród młodszych przedszkolaków, ale dopiero pod koniec wieku przedszkolnego, kiedy dzieci są najbardziej stabilnie emocjonalnie i potrafią skupiać swoją uwagę. Jednak utwory odtwarzane z płyt lub innych nośników audio

powinny być krótkie, zróżnicowane pod względem barwy i brzmienia, wyraźne i nastrojowe.

Gra na instrumencie i tworzenie muzyki: jest to kolejna ważna i bardzo szczególna forma aktywności muzycznej dziecka w wieku przedszkolnym. Przyczynia się ona do szybszego rozwoju wrażliwości dziecka na barwę dźwięków i ich współbrzmienie oraz jego słuchu barwowego. Pomaga również w kształtowaniu pamięci i wyobraźni, procesów koncentracji i uwagi, spostrzegania zjawisk dźwiękowych oraz ujmowania ich w całości muzyczne. Formę tę często wykorzystuje się w ćwiczeniach rytmicznych i tych, wyrabiających poczucie rytmu, w połączeniu z piosenką oraz w twórczych zabawach. Poza tym, jest to niezwykle atrakcyjna dla dzieci przedszkolnych forma muzykowania, wobec czego bardzo łatwo jest za jej pomocą wywołać zainteresowanie muzyką. Proste instrumenty mogą służyć do improwizacji rytmicznej i melodycznej oraz tworzenia własnego akompaniamentu do piosenek.

Korzyści wynikające z gry na instrumentach dla rozwoju muzycznego i wychowania małych dzieci są prawdopodobnie najlepiej dostrzeżone i opisane w koncepcji C. Orffa. Twierdził On bowiem, że akompaniowanie na instrumentach muzycznych nie tylko odpowiada potrzebom edukacyjnym dzieci, ale akompaniament powinien być podstawą edukacji muzycznej, ponieważ najlepiej te potrzeby zaspokaja. Zdaniem Orffa, wychowanie poprzez grę na instrumentach już od najmłodszych lat życia stwarza dzieciom możliwości aktywnego uczestnictwa w muzyce bez względu na poziom indywidualnych uzdolnień. Równocześnie dostarcza ono bodźców pozwalających na ujawnienie i rozwijanie uzdolnień. Niemiecki kompozytor twierdził bowiem, że tworzenie muzyki instrumentalnej jest znacznie łatwiejsze, niż tworzenie jej za pomocą głosu, ponieważ nie wymaga czystego intonowania dźwięków o ściśle określonej wysokości. Orff opracował poza tym zestaw instrumentów nazwanych od jego nazwiska instrumentami orffowskimi, które można wykorzystać na zajęciach z małymi dziećmi. Zestaw ten tworzą instrumenty o nieokreślonej wysokości dźwięku (bębenek, grzechotka, tamburyn, trójkąt, talerze, kołatka, kastaniety, drewnianka), instrumenty o określonej wysokości dźwięku (dzwonki, ksylofon, metalofon) oraz instrumenty dęte (fujarki, proste flety). Samodzielny akompaniament, połączony najczęściej z innymi formami oddziaływań muzycznych, takich jak śpiew, zabawy ruchowo-muzyczne i tworzenie muzyki, pozwala dziecku na osiągnięcie kreatywnej samodzielności oraz poszukiwanie i odkrywanie nowych środków ekspresji.

Zakończenie

Reasumując, wiek przedszkolny jest bardzo znaczącym, a być może nawet najważniejszym okresem w życiu człowieka, w którym kształtują się późniejsze przyzwyczajenia i nawyki,

ukierunkowujące jego rozwój w kolejnych fazach. Jest to więc zatem niepowtarzalna szansa uczynienia muzyki czymś atrakcyjnym, interesującym i bliskim, nie tylko na poziomie czystej przyjemności, ale również na poziomie kontemplacyjnego, refleksyjnego i estetycznego, wzbogacającego świat przeżyć, podejścia do niej. Jeżeli szanse jakie stwarza okres przedszkolny zostaną na tym polu wykorzystane, wówczas jednostka może dużo głębiej partycypować w dobroczynnych korzyściach, które muzyka przynosi dla całego życia człowieka. Szanse te są w dużym stopniu uzależnione od atrakcyjności oddziaływań muzycznych dla dzieci, więc powinny być one realizowane w interesującej zabawie, angażującej zarówno śpiewanie piosenek, słuchanie, ruch i swobodną improwizację.

Bibliografia

1. E. Bogdanowicz, *Rytmika Emila Jacques-Dalcroze'a w edukacji i terapii dzieci z symptomami nadpobudliwości psychoruchowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015;
2. P. Kaas, *Od Dalcroze'a do logorytmiki: piosenka*, „Blżej Przedszkola” 2006, Nr 6;
3. K. Kiwior, *Rola rytmiki w rozwoju dziecka*, „Wychowanie w Przedszkolu” 2012, Nr 11;
4. J. Uchyła-Zroski, *Zabawa w muzyce, pieśni i tańcu* [w:] B. Dymara, A. Górniok-Naglik, J. Uchyła-Zroski, (red.), *Dziecko w świecie zabawy. Zabawa i radość w literaturze, muzyce i życiu codziennym*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010;
5. A. Walencik-Topiło, *Piosenka jako forma pracy w logopedii i logorytmice* [w:] T. Smereka, M. Młynarska (red.), *Logopedia: teoria i praktyka*, Agencja Wydawnicza a linea, Wrocław 2005.